

Konya Valiliğinden Sadrazamlığa Bir Ömür “Devletlü”: Avlonyalı Ferid Paşa

Savaş AÇAR ASÜ, FEF, Tarih Bölümü IV. Sınıf Öğrencisi

Ferit Paşa'nın Hayatı: Osmanlı devlet idaresinde Balkan kökenli, özellikle de Arnavut asıllı çok sayıda devlet adamı vardır. Devlet hayatında önemli sorumluluklar üstlenen yöneticilere baktığımız zaman Balkan vilayetlerinde doğmuş ve kısa zamanda kabiliyet ve çalışkanlığı ile dikkat çekerek devlet hayatında önemli görevler almış, daha da yükselerek sadrazamlığa kadar ilerlemiş pek çok devlet adamı vardır. Bu devlet adamları arasında Arnavut asıllı olanlar ayrıca dikkat çekmektedir. Bunlardan biri de Avlonyalı Ferit Paşa'dır.

Ferit Paşa, Miladi 1851 (H. 1268) Yanya'da doğmuştur. Babası Mustafa Nuri Paşa'dır. Baba tarafından soyu, kaptan-ı derya Sinan Paşa'ya dayanmaktadır. Anne tarafından da Tepedelen'den Ali Paşa soyundandır. Avlonya, 19. Yüzyıl Osmanlı Balkan vilayetlerinden Yanya'ya bağlı bir sancaktır. Ferit Paşa Türkiye'de “Avlonyalı” adıyla meşhur olmuştur. Ferit Paşa'nın ataları da Avlonya'da kendi zamanında “Konyalı” olarak tanınmaktadır. Ferit Paşa Yanya'da İlkokulu bitirdikten sonra Rum lisesinde okumuştur. Daha sonra birçok özel öğretmenden ders alarak Fransızca, Arapça, Rumca ve İtalyanca öğrenmiştir.

Avlonya, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girdikten sonra ticaret yollarının da buraya yönlendirilmesiyle canlılık kazanmıştır. Fransız tarihçi Gilles Veinstein'a göre, Osmanlı Devleti'nin eline düşen Avlonya uzun süre Adriyatik'in en kuzey noktasındaki Osmanlı mülkü olmuş ve burada ticaretin canlandırılmasıyla İtalyan şehirleriyle deniz ticareti önemli bir mesafe kat etmiştir. Diğer yandan önemli bir gelişme ise Evliya Çelebi'nin Avlonya gezisi sırasında Venedik saldırılarına karşı yapılan Avlonya kalesi hakkında aktardıklarıdır. Machiel Kiel, Evliya Çelebi'nin uzunca bahsettiği Avlonya kalesini Osmanlı askeri mimarisinin Balkanlar'daki en etkileyici eserlerinden biri saymıştır. (Abdülhamit Kırmızı, Avlonyalı 2014, s.17).

Avlonyalı Ferit (1851-1894) Sultan Abdülhamit'in Konya Valisi ve aynı zamanda Jön Türk İhtilalinden önceki son sadrazamdır. Avlonyalı'nın hayat hikâyesi, Yanya'dan başlayarak Girit, Bosna,

Hersek, Sofya, Diyarbakır, Malatya, Elazığ, Halep, Konya, İzmir, Kahire ve San Remo'ya kadar uzanmaktadır. Ferit Bey henüz on sekiz yaşındayken Girit'te, Resmo ve Kandiye sancaklarında görevli olan babası Mustafa Bey'in yanında küçük memuriyetlerde görev yaparak tecrübe kazanmıştı. Tarih 1868'i gösterdiğinde Ferit Bey, Resmo'da memurluk görevine başlamıştı. Tam da bu vakitlerde Balkanlar çalkantılı bir dönem içerisindeydi.

İlk Görevler, Girit, Bosna, Bulgaristan, Diyarbakır: Ferit Bey, babasının yanında ilk devlet görevleriyle tanışmıştı. Babasının onun üzerinde etkisi oldukça büyüktü. İlk olarak Resmo ve Kandiye sancaklarında babasının yanında küçük memuriyetler ile yetişen Ferit Bey, 1866'da Girit'e bağlı bulunan Resmo Sancağı Cınayet Baş Kitabetine memur olarak başlamıştır. Girit İsyanı, Ferit Bey'in memurluk yıllarına denk gelmiştir. Sadrazam Sait Paşa, 1867'de bizzat Girit'e giderek idareyi ve güvenliği sağlamak amacıyla dört ay kadar bir süre kalmıştır. Sait Paşa, Girit'i beş sancağa ve bunlara bağlı yirmi kazaya bölen ve Hristiyanlara idarede temsil hakkı veren yeni vilayet nizamnamesini hazırlayıp yürürlüğe koymuştur. (Kırmızı, Avlonyalı, s.35).

Ferit Bey, burada Tanzimat'ın bu önemli şahsiyeti ile tanışma fırsatı bulmuştur. Semih Mümtaz'ın naklettiklerine bakacak olursak Maliye ve Ticaret Nazırlığı görevinde bulunan Celaladdin Paşa'nın sık sık Ferit Bey'i ziyaret ettiği anlatılmaktadır. Ferit Bey'in, Celaladdin Paşa'dan etkilenip oğluna Celaladdin ismini verdiği kaynaklarda geçen bilgiler arasında mevcuttur. Girit'in yaşadığı bunalım halk üzerinde etkili olduğu kadar küçük memuriyetler üzerinde de olumsuz etkiler bırakmıştır. Memurlar bazen on aya yakın bir sürede maaş alamıyorlardı. 1866'da başlayıp üç yıla yakın süren Girit İsyanı, on binlerce insanın ölümüne ve on binlerce insanın da göç etmesine neden olmuştur. Bununla birlikte bu isyan hareketi, bölgedeki nüfusun yarıya inmesine neden olduğu gibi, Osmanlı Devleti'ni iflasın eşiğine getirmiş ve ileride Bosna'da patlak verecek olan isyanın da yolunu açmıştır. Ferit

Bey, Girit'te yakından takip ettiği bu isyan hareketinin bir benzerini de Hersek'te yeniden yaşayacaktır. Babasının Hersek Mutasarrıflığı'na tayin edilmesi üzerine Ferit Bey buradaki görevinden istifa ederek babası ile birlikte Hersek'e gitmiştir. 1875'te büyük güçlerin devreye girmesiyle Osmanlı Avrupası'nda baş gösteren isyanlar Osmanlı idaresini alt üst etmişti. Avusturyalıların körüklemesiyle Bosna'da çıkan isyan, Ferit Bey'in bizzat imparatorluğun parçalanmasını yaşamak mecburiyetinde bırakmıştır. Babasının mutasarrıf olduğu Hersek'e bağlı Nevesin kazasında çıkan olaylar devletin de ihmâl etmesiyle giderek büyümüştü. Bu isyan hareketi Bosna-Hersek'in kaybına neden olduğu gibi Osmanlı Devletinin de çöküşünü hazırlamıştır.

Ferit Bey, iki yıl İzvornik tahrirat muavinliği yaptıktan sonra 1875'te başlayan Hersek İhtilalinin tahkiki için teşekkül eden mahkemenin başkâtibi olarak görev almıştır. Daha sonra Gaçka sancağı tahrirat müdürü olarak göreve devam eden Ferit Bey, Ahmet Muhtar Paşa'nın talebi üzerine rütbesi yükseltilmiştir. Ferit Bey buradaki görevinden sonra altı aya yakın bir süreyle Trebinye kaymakamlığı görevinde bulunmuştur. Piyer Loti-Sıkıntı Çiçekleri adlı eserinde Trebinye kentinin isyan hareketiyle birlikte hayalet bir şehre dönüştüğünden bahsetmektedir. (Kırmızı, Avlonyalı, s.37) 1875'te Hersek'te alevlenen isyan ateşi Rusların körüklemesiyle Bulgaristan'a, Sırbistan ve Karadağ'a sıçramış ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni hazır olmadığı bir savaşa, 1877-1878 Rus Harbi'ne sürüklemiştir. Ferit Bey, daha önceki görevlerinde olduğu gibi burada da Osmanlı Devleti'nin topraklarının kaybedilmesini bizzat yaşayacaktır. Bu olaylar yaşanırken Ferit Bey, yedi ay sürecek olan Bulgaristan Komiser Muavinliği görevine başlamıştır. Ferit Bey'in Bulgaristan görevi ilk diplomatik tecrübesi olduğu gibi, O burada Osmanlı idaresinin yıkılışı ve yeni bir devletin kurulmasına da tanıklık etmiştir.

Diyarbakır Adliye Müfettişliği: Ferit Bey, Bulgaristan'daki görevinden sonra 1879'da Osmanlı Devleti'nin bambaşka bir bölgesine gitti. O dönemde Malatya, Mardin, Siirt ve Harput sancaklarını içeren Diyarbakır'a Adliye Müfettişi olarak giden Ferit Bey iki yıla yakın bir süre bu görevi yapmıştır. Bütün Anadolu'yu etkileyen uzun ve sert kış yüzünden Diyarbakır ve çevresi Feri Bey'in görev yıllarında bir kıtlık yaşamıştır. Bununla birlikte eşkıyaların ve devletin para politikası hem kıtlığın daha da artmasına hem de halkın ayaklanmasına ortam hazırlamıştır. Özellikle kaime (kâğıt

para) uygulamasının bir anda getirilmesi, (sikke türündeki) altın ve mecdiye paraların da geçmediği viyayette en fazla kullanılan beşlik paranın birden kaldırılması ve değiştirilme usulünün çok düşük olması vatandaşı çok zor durumda bırakırmıştı. Esnaf ve tüccarlar artık beşlik paranın yüz paraya dönüştürülmesini bile kabul etmiyordu. Bu politikalar yüzünden devlet bu mali durum ile halkın gözünde büyük bir itibar kaybetmişti.

1880 tarihli bir İngiliz raporunda verilen bilgiler her şeyi açıkça ortaya koyuyordu. Mali durumun kötü olmasından dolayı özellikle Mardin kazasında sokaklarda açlıktan ölen insanların olduğu, caddeler dilenciler ile dolu, parası olanlar bile ekmek bulamıyor, kazaların birçok yerinde nüfus neredeyse yarı yarıya inmiş durumdaydı. Bununla birlikte ticaret neredeyse durmuş, halk eşkıyalar yüzünden şehirlerarası ulaşımda sıkıntı çekiyordu (Kırmızı, Avlonyalı, s.44).

Diyarbakır Ekmek İsyanı: Diyarbakır'da tüm bu olanlar yaşanırken aynı yıl içerisinde halk ayaklanmıştı. Diyarbakır Valisi İzzet Paşa, İstanbul'a gönderdiği raporda halkın fırınlarda ekmek bulmadığını ve fiyatların yükselmesinin de halkın ayaklanmasına neden olduğunu bildirdiyordu. Adliye Müfettişi Ferit Bey ve defterdar bölgeye gönderilmişti. Ayaklanma çıkaran halk sakinleşmiyor, Taş ve sopalarla saldırınca gerekli müdahale yapılmış olaylar yüzünden yaralı ve ölü sayısı da artmıştı. İzzet Paşa toplananların çoğunun Gayrimüslim, pek azının Müslüman olduğunu belirtip, isyanın ekmek isyanı olmadığı hükümet yönetimine karşı yabancıların desteğiyle halkın ayaklandığını söylüyordu. Ferit Bey'in de çalışmalarıyla Sivas'tan buğday getirilmiş, fiyatlar düşürülmüş ve olayların daha da artmasını engellemek için Dersim'den gerekli askerî kuvvet takviyesi yapılmıştır.

Diyarbakır Telgraf Başmüdüğü'nün anlattıklarına göre ise olayın özü farklıydı. Osep Efendi bazı Kürt esnafların da zihinlerini karıştırarak gelen yiyecek ve yakacak gibi başka zaruri ihtiyaçları da kendi tekeline alıyordu. Böylece tekeline aldığı malları kendi adamlarıyla köylerde yüksek fiyata satmış ve köylülerin de isyan edip onu darp ettiklerinden bahseder. İngiliz konsolosu Bernham Diyarbakır'dan ayrıntılı bilgileri aktarıyordu. Anlattıklarına göre vali, açlığın sebebinin ve isyanların çıkmasının nedeni olarak Osep Efendi olmadığını bunun üzerine halkın ihtiyaçlarına gerekli cevap vermediği gibi tutuklamalar da yaptığı verilen bilgiler arasın-

daydı. Konsolos Bernham'ın anlattıklarına göre olayların çıkmasının dört sebebi, Buğday tekeline alanlarla işbirliği içinde olan valinin kötü idaresi, Vilayet idare meclisinin yolsuzluğu, Osep Efendi'ye duyulan kin ve son olarak da yabancıların etkisi gibi sorunlardı.

Malatya Vakası: Bilindiği üzere Diyarbakır vilayeti beş sancaktan oluşmaktaydı. Ferit Paşa, Diyarbakır'dayken üç ay öncesinde Malatya'da ayaklanmalar çıkmış, mutasarrıf vekilini ve diğer bazı vilayet memurlarını hedef alan gösteriler yapılmıştı. Bu vukuatın da temel sebebi beşlik paranın değerinin düşürülmesiydi. Bu olaylar sırasında buğday pazarı yağmalanmış, hükümete ait kamu binaları hedef olarak gösterilmişti. Olayın elebaşları şikâyetlerini valiyeye telgraf ile duyuruyordu. Vali bu duruma boyun eğerek, bazı memurları görevinden almıştı. Bu durum üzerine hükümet Ferit Paşa'nın derhal Malatya'ya gidip düzeni sağlamasını emretmiştir.

Trotter'e göre olayların üç ana sebebi vardı. Bunlar, akçenin değerinin düşürülmesi, şehri besleyecek olan tahılların bazı kimselerce tekellerine alınması ve mahalli hükümetin devletin kararlarını yöredeki halka iyi anlatamamış olmasıydı. (Kırmızı, Avlonyalı, s.48). Ferit Paşa bölgede güveni sağlamış ve burada söz sahibi olanları İstanbul'a gönderilmelerini sağlamıştı. Çünkü bölgede söz sahibi olanlar nüfuzunu istedikleri gibi kullanıp devleti zor durumda bırakabiliyorlardı. Adliye Müfettişinin bir diğer görevi de hapisanelerin denetlenmesiydi. Ferit Paşa bölgedeki hapisanelerin halini görüyordu. Mardin hapisanesinde karşılaştığı durum üzerine Adliye Nezaretine telgraf göndererek kötü koşullar altında insanların yaşamına değiniyordu.

Ferit Paşa durumu Adliye Nezareti'ne izah ettikten sonra Şura-yı Devlet'e gitmiş bu durumun biran önce düzelmesi için gerekli çalışmaların yapılması için ödenek sağlamıştır. İki yüz kişinin bile kalmasına müsait olmayan yerde dört yüz kişiye yakın mahkûm bulunuyordu. Bu yüzden habis bir tifüs hastalığının başlaması üzerine mahkûmlar Diyarbakır'a gönderilmiştir. Ancak oradaki hapisane de haddinden fazla dolu olunca Vali gelen mahkûmların başka bir binaya yerleştirilmesini istemiştir. Başlayan tifüs hastalığı diğerlerine de bulaşınca ölümlerden kaçınılmaz olmuştur. Ferit Paşa, Diyarbakır görevinden sonra İstanbul'a gelmişti. Burada yeni adliye kanunlarının nasıl icraya konulacağını tayin edilecek bir komisyonda görev alması istenmişti. Ancak geçici bir görev ile Halep'e gönderilmiştir. Ferit Bey'in Halep'teki görevi iki ay kadar sürmüştür.

Konya Valiliği: Bir insan bir yere taşınırken ya da tayin edilirken neredeyse tüm hayatını da beraberinde götürür. Ferit Paşa, görev

yaptığı yerlerde tecrübe kazanarak Konya'ya gelmiştir. Konya büyük bir vilayet konumunda olduğu gibi o günkü koşullarda Antalya, Isparta, Burdur ve Niğde birer sancaktı. Bugün il olan Nevşehir ve Aksaray birer kaza durumunda olup Niğde Sancağına bağlı idi. Avlonyalı Ferit Paşa resmi olarak Mart 1898 tarihinde Konya'da göreve başlamıştı. Ferit Paşa göreve gelir gelmez ilk olarak vefat eden selefi Ali Kemal Paşa'nın borçları ve alacaklarıyla ilgilenmişti. Ferit Paşa Konya'da olduğu sıralarda Alman sefir burayı gezerek burası hakkında bilgiler aktarıyordu. Alman sefir Rudolf Linda'ya göre Konya'nın nüfusu beş bin Ermeni, Rum ve Yahudi olmak üzere elli bine yakındı. Yine şehrin gelişmemiş olduğu belirtilirken, muhteşem Selçuklu kalıntılarına da sahip çıkılmadığı sefir tarafından ifade olunmaktaydı. Ferit Paşa'nın Konya'ya gelmesiyle bölgede bir canlılık yaşanmıştı. Vali Ferit Paşa, Konya'da vilayet kadrosunu oluşturmak amacıyla kendisiyle uyum içinde çalışacak olan ulema ve eşraf zümresini bulmuştu. Ferit Paşa İstanbul'dan Konya'ya gelirken sadece tecrübesini getirmemiş, daha önce beraber çalıştığı adamları da getirerek ilerde bir sıkıntı yaşanmasını istememiştir. Özellikle vilayet kadrosunda değişiklikler yaparak bir yenilenme süreci başlatmıştır.

Ferit Paşa, göreve başlar başlamaz memurların şikâyetleriyle karşılaşmıştı. Vilayetteki kaymakamlar, müdürler, kâtipler ve diğer devlet memurları çok düşük maaşlar alıyorlardı. Durum böyle olunca da memurlar sürekli şikâyetlerini dile getirerek maaşlarına zam yapılmasını istiyorlardı. Tüm bunları göz önünde bulunduran Ferit Paşa çalışmalara hız vererek komisyonların kurulmasını istemiş ve devlete ait tapu mallarının da araştırılması için sancak ve kazalara görevli memurları göndermiştir. Konya tarım bölgesi olduğundan dolayı yazları sıcak ve kurak geçmekteydi. Bu durum da halkın su ihtiyacını zora soktuğu gibi sulama ihtiyacına da engel oluyordu. Ferit Paşa Diyarbakır'da görevli iken bunun benzeri bir durumu az çok gördüğünden bu durumun aşılması için gerekli çalışmaların yapılmasını istemiştir. Vali Ferit Paşa, İstanbul'a telgraf göndererek tarımla uğraşan kesimin ihtiyaçlarının karşılanması için kredi imkânının sağlanmasını istemiştir. Bununla birlikte ambarlarda bulunan zahirenin elden çıkarılması ve ticarete bir canlılık gelmesini sağlamaya çalışmıştır.

Ferit Paşa, Ticaret ve Nafia Nezareti'ne başvurarak Konya'daki toprakların çiftçilerin ihtiyaçlarını karşılayacak derecede çalışmaların yapılmasını istemiş, iyi bir toprak tespitinin yapılarak verimin daha da artmasını amaçlamıştır. Ferit Paşa'nın toprağa ve çiftçiye bu kadar önem vermesinin sebebi daha önce ailesiyle beraber Arnavutluk'un verimli topraklarında yaşamasından kaynaklanmaktaydı. Ferit Paşa'nın girişimleri sonucu arazi kullanım çalışmaları için görevlendirilen ziraat mühendisleri Konya bölgesine gelerek

araştırma ve çalışmalara başlamışlardı. Tarım alanındaki çalışmalar başladıktan sonra Feri Paşa bölgede hayvancılığın geliştirilmesi ve buna bağlı olarak yağ, peynir, şeker fabrikalarının kurulup bölgeye katkı sağlamasını planlamıştı, Bunun yanında halı imalatını başlatıp, imalatın Avrupa ile rekabet edebilir hale gelmesini sağlamıştır. Diğer yandan sulama ihtiyacının giderilmesi amacıyla Karaviran Gölü'ne işçiler göndererek göl merasının temizlenmesini sağlamıştır.

Ferit Paşa'nın daha önce karşılaştığı bir durum da hapishanelerin kötü koşullar altında olmasıydı. Niğde sancağındaki hapishanede tifo hastalığı zuhur edince, hapishanelerin yeniden inşa edilmesi ve yeni binaların kurulmasına teşebbüs edilmiştir. Halk, yazın kurak geçmesinden etkilenmesine rağmen, Konya valisi gerekli yardımlarda bulunarak yeni yapıların inşa edilmesinde rol oynamıştı. Ferit Paşa, Konya Ovasının su ihtiyacının giderilmesi için daha önce de çalışmalara başlamış ve bunun faydalarını görmeye başlamıştı. Bu konudaki önemli projelerinden biri olan göllerin Konya ovasına akıtılması projesini artık faaliyete geçirme zamanı gelmişti. Bu su projesi, Beyşehir ve Karaviran göllerinin Konya ovasına akıtılmasıdır. Bu proje 1860'lardan beri devletin gündeminde olmasına rağmen daha önceki valiler döneminde bir türlü sonuca bağlanamamıştı.

Sonuçta Ferit Paşa, Konya'daki çiftçilerin ihtiyaçlarını gidermek, toprağın durumunu anlamak ve buna bağlı olarak tohum çeşitlerinin bölgeye kazandırılıp verimin artmasını planlamış ve gerekli adımları atmıştı. Ferit Paşa, Konya Ovasının sulama işi projesinin peşini bırakmayarak ve yıllar sonra sadrazamlığı sırasında bu projenin tamamen gerçekleşmesi için elinden geleni yapmıştır. Bu proje Ferit Paşa'nın valilik yıllarındaki girişimleriyle başlamış ve onun sadareti döneminde, 1907'de Haydarpaşa-Bağdat Demir-yolu Şirketi'ne keşif bedeli alınarak ihaleye bırakılmıştır.

Ferit Paşa'nın bir diğer önem verdiği konu da eğitim idi. Konya, medreselerin çokça bulunduğu bölgelerden biriydi. Ferit Paşa ilk olarak var olan medreselerin tamir edilmesini ve medreselerin daha iyi bir eğitim vermesini sağlamıştır. Özellikle 1902'de Konya'dan İstanbul'a yoğun bir talebe göçü yaşanmaktaydı. Ferit Paşa, bu durumun engellenmesi için gerekli raporları hazırlatarak Darülfünun, Darülmualimin, Mekteb-i Nüvvab gibi yükseköğretim kurumlarının taşrada kurulmasını istemiştir. Ferit Paşa, bu çalışmaların meyvesini özellikle sadrazam olduktan sonra görmüştür. Bu dönemde ise artık İstanbul'dan Konya'ya yoğun bir talebe göçü yaşanmaya başlamıştı.

Ferit Paşanın, Konya'da göstermiş olduğu çalışmalar o dönemdeki diğer iller ile kıyaslanmayacak derecedeydi. Buna bağlı olarak

Konya halkı Ferit Paşa'ya çok değer vermiş, yaptıklarının karşılığını her zaman hakkıyla vermişlerdir. Ferit Paşa ayrıca, Konya'da bozulan düzeni sağlayarak halkın güven içerisinde yaşamasını sağlamıştır. Beyşehir Gölü'nden sağlanan su ile halkın tarım alanından daha çok verim almasını sağlamış ve Çayırbağı su projesiyle de halkın günlük su ihtiyacını gidermiştir. Konya'ya bağlı bulunan sancak ve kazalarda gerekli çalışmaları yapmış, özellikle bozuk olan yolların yapılmasını sağlayarak bölge halkının gönlünü fetretmiştir. Bunun yanında sağlık alanında da çalışmalar yaparak halkın hastalıklara karşı korunması amacıyla bölgede hastanelerin kurulmasını sağlamıştır. Bu alandaki en önemli eserlerinden biri de Gureba Hastanesi'dir. Bugün hala izlerini görebileceğimiz Feridiye Mahallesi, Feridiye Karakolu, Feridiye Caddesi gibi eserler Ferit Paşa'nın döneminden kalma eserlerdir.

Sadrazam Ferit Paşa: Ferit Paşa, Konya'da vali iken İstanbul'a çağrılmıştı. İstanbul'a gelen Ferit Paşa bir süreliğine Rumeli Vilayetleri Komisyonu'nda görev yapmıştır. Rumeli vilayetlerinde talimatlara uyarak müfettişleri tarafından hazırlanan raporlar komisyona gönderilip burada incelenmesi sağlanıyordu. Abdülhamid döneminde otuz üç yıl boyunca ondan sonra en yüksek mertebede bulunabilecek kimse yoktu. Konya Valisi Ferit Paşa'nın İstanbul'a getirilmesinde kuşkulanan Said Paşa, yerine sadrazam olarak atanacağını düşünerek bu durumdan dolayı komisyondaki görevinde Ferit Paşa'yı zor durumda bırakmıştı. Said Paşa'ya göre; ülkeyi kontrol eden şahsi ve sorumsuz idare sisteminden dolayı yapılacak hatalar hükümeti bir kaosa sürükleyecektir. (Kırmızı, Avlonyalı, s.223) Burada merak konusu olan Makedonya konusunda padişah ile arası bozulan Ferit Paşa'nın durumuydu. Diğer yandan bu gelişmeleri daha fazla kaldıramayan Said Paşa istifa etmiş, padişah her ne kadar istifasını geri çekmesini istemişse de Said Paşa istifasını vererek bunun üzerine padişaha Makedonya idaresindeki reformların yetersizliğini belirten mektup yazmıştı. 14 Ocak Çarşamba günü Said Paşa'nın istifası üzerine Rumeli Komisyonu'nun reisi olan Ferit Paşa sadrazamlığa getirilmiştir.

Ferit Paşa sadrazam olduktan sonra birçok devletten önemli diplomatlar Babıali'ye akın ederek onu kutlamaya gelmişlerdir. İngiltere, Yunanistan, Sırbistan Maslahatgüzarları, Bulgaristan, Rusya, Avusturya ve Fransa baş tercümanları, İran ve Almanya sefirleri sadrazamı kutlamak için gelenlerdi. Bu ziyaretler sırasında da özellikle Rusya baş tercümanı Yavkof, Rumeli vilayetleri hakkında konuyu açınca Ferit Paşa uygulamaya konulan kararların işlediğini ve padişahın bu konudaki tavrını belirtmişti. Almanya ve Avusturya-Macaristan ile sıkı ilişkiler içerisinde bulunduğu belirtilen Ferit Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesinde bu devletlerin büyük etkisi olduğu düşünülmüyordu. Özellikle Alman büyükelçi Baron

Marşal daha önce Konya'ya ziyaretler gerçekleştiriyordu. Ancak daha sonraki ziyaretlerinde Ferit Paşa'nın çalışmalarına denk gelince durumu padişaha anlatarak böyle başarılı bir devlet adamının daha iyi bir mertebeye getirilmesi gerektiğini anlatmıştır. Ferit Paşa'nın sadrazam olduğu sıralarda Balkanlar'da çalkantılı bir dönem yaşanıyordu. Özellikle Arnavut meselesi gündemdeyken padişahın Arnavut kökenli birini sadrazamlığa getirmesi tartışma konusu olmuştur. Ancak kaynaklardan ve sefirlerin verdiği bilgilerden anlaşılıyor ki padişah Arnavutluk meselesi sebebiyle Ferit Paşa'yı sadrazamlığa getirerek konunun halledilmesi ve Balkanlar'daki durumun hafifletilmesi amaçlanmıştı.

Ferit Paşa'nın sadrazamlığı sırasında hükümet Makedonya ile savaş tehlikesi yaşamıştı. Bu durumun yaşanmasından sonra padişahı bir telaş kaplamışsa da Ferit Paşa soğukkanlı davranarak padişahı sakinleştirmiştir. Diğer yandan daha göreve geleli bir ayı dolan Ferit Paşa'nın Hariciye Nazırı Tevfik Paşa ile Makedonya konusunda bazı kararlar aldıkları söylentileri dolaşınca sadrazam istifa teşebbüsünde bulunmuştu. Ferit Paşa'nın böyle bir girişimde bulunmasının nedeni padişahın vermiş olduğu kararlarda etkili olması, her seferinde sunulan fikirlerin geri çevrildiği ve bu kararların her an ölümcül olacağı korkusuydu. Bu yaşanan durum karşısında padişahın da ısrarı üzerine Ferit Paşa görevine devam etmişti. Zaman geçtikçe olayların ardı arkası kesilmiyordu. Özellikle 1903 yılında felaketler hiç bitmeyecek gibiydi. Bir Pazar akşamı Bulgar çetecileri Manastır, Selanik ve Ohri'de telgraf hatlarını kestikten sonra Osmanlı garnizonlarına saldırarak İinden İsyanını başlatmaları devleti çok zor durumda bırakmıştı. Bu isyana karşı sadrazam Ferit Paşa'nın tavrı çok sert olmuştur. Daha önce padişah tarafından sakinleştirilen sadrazam soğukkanlılığını kaybederek Makedonya'yı karıştıran çetecilerin arkasında bulunan Bulgaristan'a savaş açılmasına taraftar olmuştur. Sadrazam Ferit Paşa, Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne saldırmasından çekinen padişaha, böyle bir savaşın çıkmasında kesinlikle Bulgaristan'ı yeneceklerine, onların saldırıyı bile hayal edemeyecek durumda olduğunu, Makedonya'daki kanlı eylemlerin konusunda Bulgaristan ile görüşmelerin yapılmasının Osmanlı Devleti'nin güçsüz olduğu yorumlarının yapılacağını söylemiştir.

Rumeli Islahatı İçin Artan Baskılar: 1905 yılında Ruslar ve Avusturyalılar Makedonya bölgesinin Jandarma ıslahatına ilaveten mali ıslahatın kendilerinde bırakılmasını istiyorlardı. Bununla beraber 17 Ocak 1909 da sunulan teklifte buradaki vilayetten idaresi Osmanlı Devletine geçecek sancak ve kazaların bile ayrı bütçeleri olacaktır. Bankaların, müfettişlerin Avusturya ve Rus ajanlarının idaresinde tabi olunması kararlaştırılmıştır. Bu durum karşısında Sadrazam Ferit Paşa Makedonya 'da Osmanlı Devleti'nin varlığını

tasfiye eden bu projeye karşı çıkmış ve bu durumun kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Çünkü jandarma kuvvetlerini Osmanlı idaresine almaya çalışırken bir yandan da mali reformların yabancı devletlerin eline geçmesi devletin o bölgede devlet olma durumundan çıktığının göstergesiydi.

Bu durum karşısında Almanya ve Fransa, Rusya ile Avusturya'nın yakınlaşmasından oldukça rahatsızdılar. Fransa'nın Almanlara karşı Rusları yanında yanın da tutmak istemeleri İngiltere ve İtalya herhangi bir rahatsızlık beyan etmemişler ve daha sonrada bu kervana katılmışlardır. Zaman geçtikçe yabancı devletler bu konuda hatalar veriyordu. Osmanlı Devleti aylarca bu duruma direnmeyi başarmıştır. Ancak Rusya, Avusturya, İtalya, Fransa ve İngiltere'nin savaş gemilerinden oluşan ortak bir filonun Midilli ve Limni'ye asker çıkarmalarından sonra Osmanlı Devleti pes etmek zorunda kalmıştı. Bu durumdan sonra Makedonya konusu için sürekli Avrupalı sefirler görüşmek amacıyla İstanbul'a gelip gidiyorlardı. Rus elçisi ve İngiltere elçisi Sadrazam Ferit Paşayla görüşmeye gelmişlerdi. Ferit Paşa bu konuda taviz vermeyeceklerini bildirmiş, yeni alınan kararların da herhangi bir sonuç çıkarmayacağını beyan etmişti. Bir hafta sonra da İngiltere elçisi O 'Conor Rumeli vilayetlerinin maliyesi üzerine daha önceki isteklerini tekrarlayarak bir kez daha durumu belirtmişti. O 'Conor'dan sonra Alman Baron Marşal Romanya sefiri ile görüşerek bir hafta içinde bu üç sefir Babıali'ye gelip Ferit Paşa ile görüşmeler yapıyorlardı. Bu görüşmelerden sonra mali alanda yapılacak faaliyetler karara bağlanmıştı. Babıali ise bu durumu geciktirip zaman kazanmak amacıyla malî tedbirleri kabul etmeyeceğini bildirmişti.

Ekim 1905'e gelindiğinde işler iyice kızıymıştı. Sefirler toplanarak bu durumun biran önce netleşmesi için hükümetlerine Osmanlı'ya karşı zor kullanmayı bildirdiler. Aynı gün içinde Alman elçisi Baron Marşal Babıali'ye gelerek sadrazamı ikna etmeye çalıştı. Alman sefiri Rumeli vilayetlerine gönderilmek istenen maliye memurlarının kabulüne dair konuyu tekrar açınca, Ferit Paşa bu teklifin hiçbir şekilde kabul edilmeyeceğini belirtmiştir. Alman sefirden sonra İtalya sefiri Marki İmperyali aynı şekilde gelince sadrazam daha da keskin bir cevap vererek konuyu kapatmaya çalışmıştır. İtalyan sefir bu durum karşısında konuyu başka yerden açmış, ıslahatlar ile Bulgarların Rumlara karşı vuku bulan saldırılarını gündeme getirmiştir. Bu zor günlerde Ferit Paşa gelişmelerden oldukça rahatsız olmuş ve devamında ateşli bir hastalığa yakalanmıştı. Günler geçtikçe işler daha da ciddileşiyordu. Ekim ayında büyük devletlerin (Almanya, Fransa, İtalya, Avusturya, Rusya ve İngiltere) maslahatgüzarları topluca huzura çıkmak amacıyla "Vilayet-i Selase Maliye Komisyonu" teşkili hakkında yapılan teklifin bizzat padişaha bildirilmesini kararlaştırmışlardı.

Midilli ve Limni'nin İşgali: 26 Kasım'da Almanya hariç diğer büyük devletlerin harp gemileri Midilli adasına yanaşmıştı. Bununla beraber gümrük, posta ve telgraf daireleri bu devletler tarafından işgal edilmiştir. Sultan Abdülhamit geri adım atmamış Vilayet-i Selase hakkında sefirlerin sunduğu layiha hakkında bir rota vererek bu cevapnamenin Avrupa gazetelerinde yayınlanması emrini vermiştir. Alman sefirinin oraya gitmesiyle tekrar görüşmeler yapılacak harp gemilerinin daha da ileriye gitmemesi için çareler aranmıştır. Sadrazam Ferit Paşa bakanlardan umduğunu bulamayınca, eski sadrazam Sait Paşa'nın İngiltere sefiri ile olan görüşmenin hatırlatmasında fayda olduğunu düşünmüştür. Günler geçtikçe işgal bu sefer de Limni'ye sıçramıştı. Rusya ve Avusturya sefirleri saraya giderek taleplerinin kabul edilmediği takdirde İstanbul'a kadar ilerleyebileceklerini belirtmişlerdi. Padişah bu gelişmelerden haberdar olduğu halde bilmiyormuş gibi davranıyordu. Hatta İngiltere sefiri bir sonraki görüşmede padişahın durumdan haberdar olmadığını belirtiyordu. Sonuç olarak Makedonya reformlarının mali ciheti çaresizlik içinde yabancı devletlerin tayin etmiş olduğu heyete bırakarak, bunun karşılığında bu iki ada geri alınmış oluyordu. (Kırmızı, Avlonyalı, s.266).

İdari Sınırlarda Değişiklik Talebi: Yaşanan bu gelişmelerden sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Hariciye Nezareti Vilayet-i Selase'de yönetim alanlarının yeniden belirlenmesi hakkında daha önce yayınlanmış olan Mürzteg Programı'nda yer alan kararlar hakkında yeni bir rota veriyordu. (Kırmızı, Avlonyalı, s.277). Padişah bu durum hakkında sadrazamdan bu işin yeniden gözden geçirilmesi amacıyla durumu izah etmesini istemişti. 1907 tarihli yazısında Ferit Paşa, Mürzteg Programı'ndaki teklifin nasıl değiştirildiğine dair bilgiler vererek Avusturya ve Rusya devletlerinin isteklerini beyan etmiştir. Osmanlı Devleti kendi takdir hakkını savunarak, idari bölünme kararlarının bu devletlerle birlikte verilmesi kararını ortadan kaldırmış ve yapılacak icraatlar hakkında sefirler aracılığıyla beyan edileceğini duyurmuştur. Vilayet-i Selase bölgesi Bulgar, Sırp, Ulah, Rum ve Arnavut halkından oluşuyordu. Ahalinin yarısı Müslüman, yarısı Gayrimüslimdi. Bunlar büyük bir nefretle iç içe yaşamaktaydılar. Bundan dolayı üstünlük kurma amacıyla değillerdi. Bölgede asayiş sağlandıktan sonra Makedonya vilayetlerinin düzenlemelerini öngören Mürzteg Programı'nın üçüncü maddesi bölgede olayların artmasına neden olmuştu. Yunanlılar ve Sırp eylemlerini artırmış Makedonya'yı değişik unsurlar arasında bölüştürmeyi planlamışlardı.

Demiryolları İhalelerinde Alman-İngiltere Rekabeti: II. Abdülhamit, Yemen'i daha etkin bir şekilde yönetmek amacıyla 1899'da buraya varan bir demiryolunun inşasını Alman diplomat-

lara bildirmiş, bununla beraber Hicaz demiryolu projesini Yemen'e kadar uzatmak için 1906'da güzergâh tespitleri yaptırmıştır (Kırmızı, Avlonyalı, s.291). Daha sonraki yıllarda savaşların başlamasıyla krizin de artmasıyla beraber bu proje gerçekleşmemiştir. Ferit Paşa bu alanda çalışmalarını devam ettirmiş, onun sadrazamlığı döneminde bu projeler diplomatik savaşların şiddetlendiği anlara neden olmuştur. Bu olaylar yaşanırken ilk olarak İzmir-Aydın demiryolu için İngilizlere imtiyazlar verilmişti. Bu bölgesel proje karşısında Anadolu demiryolu hattının Almanlara verilmesi İngilizleri kıskandırmıştı. İngiliz sefiri bu rekabetten geri kalmak için Aydın demiryolunun Dinar'a kadar uzatılması için çabalamıştır.

İngiliz Sefir O'Conor, Ferit Paşa ile görüşerek yapılacak demiryolu hattının daha da uzatılması için ısrar etmişti. İngilizlerin bu konudaki telaşı Almanların yapmaya başladıkları Bağdat demiryolu hattıydı. Bu proje İstanbul, İskenderun, Mersin limanlarını geliştirerek İzmir limanının önemini azaltabilir, dolayısıyla Aydın-İzmir hattının gelirlerinde düşme olabilirdi. Bu gelişmeler yaşanırken, Osmanlı Devleti İngilizleri bu konuda sürekli oyalamaya çalışıyordu. Aradan bir buçuk yıl geçmesine rağmen görüşmeler kesilmemiş tekrardan girişimler başlamıştır. O'Conor, Ferit Paşa ile tekrar görüşerek bu meselenin uzadığını, sadrazamlığa geldiğinden beri bir tane dahi olsa İngiliz isteklerinin yerine getirilmediğini belirtmiştir. Bununla birlikte, böyle kötü muameleler yüzünden ileride politik anlamda Osmanlı Devletinin zarar göreceği hususunda İngiliz sefir uyarılarda bulunmuştu. Aylar geçmesine rağmen görüşmeler sıklıkla devam etmiştir. Padişah, İngiliz sefirine Ferit Paşa'yı kötüleyerek onun Hariciye Nazırlığı ile görüşmesinin daha sağlıklı olacağını söylemişti. İngiliz sefir sürekli olarak Ferit Paşa'yı eleştiriyordu. Alman ve Fransızlara bazı kolaylıkların tanınması, İngilizlerin demiryolu hattındaki çabalarının görmezden gelinmesi sefir ile Ferit Paşa arasında huzursuzluğa neden olmuştu. Ferit Paşa ile görüşükten sonra İngiliz Sefir O'Conor ile görüşen eski Hariciye Nazırı Butros Paşa, Sadrazam Ferit Paşa hakkında, "Zekâdan yoksun değil, fakat çok geveze. Türk gibi değil makamında fazla kalmayacaktır" ifadelerini kullanmıştır.

Akabe ve Taba Meselesi: Sadrazam Ferit Paşa, uluslararası ilişkilerde Sultan Abdülhamid ile aynı ölçüde hareket ederek dostluk ve düşmanlık mevzularında gerektiği gibi davranmıştır. Ferit Paşa'ya göre, dostluklara çok da fazla güvenmemek gerekir. Daima İngilizlerin dostu gibi gözükeceğiz, fakat takip ettikleri siyaset ve fikirleri de bileceğiz (Kırmızı, Avlonyalı, s.296). Akabe Meselesi, Ferit Paşa'nın bu dediklerini haklı çıkarıyordu. 1906 yılına gelindiğinde, Akabe Körfezi'nde bulunan Um Raşraş kasabasına bir İngiliz subayı gelerek yanında getirmiş olduğu dört Mısırlı sınır

polisi için yeni yapılmış olan Osmanlı karakolunun karşısına küçük bir kale yaptırmıştı. Akabe Kumandanı Rüştü Paşa, İngiliz subay ile konuştuğundan sonra durumu bağlı olduğu kumandanlığa bildirmişti. Olay üzerine İngiliz subayına burasının terk edilmesini bildirilmiş ve aynı gece Taba'ya bin kişiye yakın Osmanlı askerinin varmış olduğu görülmüştür. Ferit Paşa, Rüştü'ye gerektiğinde kuvvet kullanarak Taba'nın İngiliz-Mısır işgalinden korunmasını emretmişti. Bu durum ortaya çıkınca İngilizler, Körfeze askeri sevkیاتlar yaparak işin ciddileştiği ihtimalini vererek hazırlıklara başlamış bulunuyorlardı.

İngilizler, Osmanlı ordusunun on gün içerisinde Taba'dan çekilmesi için bir ultiimat vermişlerdi. Bu durum karşısında Almanlardan destek bekleyen Osmanlı Devleti, istediğini alamayınca İngilizlerin dayatmış olduğu sınırı kabul etmek zorunda kalıyordu. Akabe kalesi Osmanlı'da kaldıysa da Taba iade edilmiş oldu. Ferit Paşa bu gelişmelerden sonra istifa teşebbüslerinde bulunmuş ona göre İngiltere'yi kışkırtıp devletin başına musallat edenler Hidiv Abbas, Hilmi Paşa ve Mahmut Muhtar Paşalar idi. Akabe meselesinin başta Sadrazam Ferit Paşa'nın düşmanlarının onu İngiliz dostluğuyla suçlamalarına neden olmuştur. Özellikle sarayda ön plana çıkmak isteyenler ya Ferit Paşa'yı kötülüyorlar ya da Akabe meselesini öne sürerek fırsattan yararlanmaya çalışıyorlardı. Oysa Ferit Paşa bu mesele hariç eski çizgisini her zaman korumuş ve İngiltere'nin devletin içinde güç kazanmasına fırsat vermemiştir. İngiltere ile daha önce de nahoş olan durumlar yaşandığından İngiliz sefir oyalandığının farkındaydı, ancak istekleri doğrultusunda Osmanlı Devleti'nde bazı hakları koparabilmenin peşindeydi.

1902 Romanya Köylü Ayaklanması ve Bulgar Çeteleri: Balkanlarda başlayan iç karışıklıklar bitmek bilmiyordu. Bununla beraber Mart 1907 yılında Osmanlı Devleti'ni endişelendiren bir durum da komşu topraklarda, Romanya'ya bağlı Moldovya'da ortaya çıkan mültezimlere karşı ayaklanan topraksız köylülerdi. Köylüler acımasızca katledilmiş ve bu ayaklanma şiddetle bastırılmıştı (Kırmızı, Avlonyalı, s.301). Nisan ayı yaklaştığı da Avusturya sefiri Ferit Paşa'ya bizzat gelip durumu telaşla anlatmıştı. Hükümetin köylülere çok sert davrandığını ve acımasızca cezalandırdığını anlatmıştı. Bu isyanın bastırılmasında ağır toplar kullanılmış özellikle tarım ile uğraşan halk oldukça zarar görmüştü. Olayın Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren yanı bu ayaklanma bastırıldığı sırada beş bin kişiye yakın insanın firar ederek Bulgaristan'a geçmesiydi. Bu telaşın sebebi mülteci sıfatıyla gelen kişilerin arasında anarşistlerin de bulunmasından kaynaklanmaktaydı.

Balkanlarda durum bu minval üzere iken Avusturya'nın devreye girmesiyle Osmanlı ve Avusturya birlikte hareket etmeye karar vererek çıkacak herhangi bir olayın bastırılmasında ortak hareket

edilecekti. Ferit Paşa Avusturya sefiri ile iki görüşme yaptıktan sonra gerekli önlemlerin alınmasını kararlaştırmıştı. Ancak devletin bu konudaki hatası Bulgar çetecilerine iş çıkarıyordu. Çünkü devlet, bu ayaklanmanın hükümet düzenine karşı çıktığını düşünerek hareket ettiğinden, köylülerin yaşadıkları zulüm ve çaresizliklerini görmüyordu. Romanya'dan gelen mültecilerin Bulgar çetelerine katılması üzerine devlet, Bulgar hükümetine baskılarını artırıp çıkacak olumsuz bir durumun önceden halledilmesini istiyordu. Rus sefiri de daha önce Bulgar hükümetini bu konuda tedbirler alması amacıyla uyardığını naklediyordu. Rus ve Bulgar sefirlerinin görüşmelerinde Bulgar sefiri Osmanlı Devleti'nin bu durum karşısında baskılar uyguladığını belirtiyordu. Ferit Paşa sefirlerle görüştüğünden sonra gerekli kararların alınmasını beyan etmiş, daha sonra da İngiltere sefiri Bulgar sefiri ile görüşüp Ferit Paşa'ya gerekli açıklamaları yapmıştı. İngiltere sefiri aradaki husumetin giderilmesi için daha önceki ticari antlaşmayı hatırlatarak ilişkilerin sorumsuz geçmesini talep etmişti. Aynı yıl içinde Osmanlı Devleti'nin Bulgar Komiserliği tarafından gönderilen raporlarda bölgede sosyalizm tehlikesi ve Ermeni teröristlerin de faaliyetleri olduğuna dair bilgiler ve uyarılar yer almaktaydı. Ferit Paşa bu bilgileri doğruladıktan sonra Bulgaristan'ın, Osmanlı Devleti'ne zahirde gösterdiği samimiyet ile uyuşmayan politikalar sergilediğini ifade ediyordu.

Yunanistan'ın Arnavutları Rumlaştırma Faaliyetleri: Balkanlarda büyük devletlerin her biri ayrı ayrı politikalar sergileyerek kendi çıkarları doğrultusunda farklı milletler arasında husumetler çıkarıp emellerine ulaşma çabasındaydılar. Diğer yandan İtalyan sefir, Ulahlar ile Bulgarların Rumlara karşı saldırılarının arttığını Ferit Paşa'ya bildiriyordu. Bu durum karşısında Selanik'te olaylar çıkaran Rumların konsoloslara suikast girişimlerinde bulunacağını ileten İngiliz sefirine Ferit Paşa asıl olarak Bulgarların bu tarz huzursuzluklar çıkaracaklarını bildiriyordu. İngiliz sefir bu durum karşısında Fert Paşa'nın Rumları avuttuğunu düşünüyordu. Oysaki Ferit Paşa, Yunanistan'a karşı Bulgaristan'a karşı sert olduğu kadar kendi memleketine de aynı politikayı uyguluyordu. Ferit Paşa'ya göre eskiden beri Yunanistan'ın gözü Yanya'daydı ve Berlin Antlaşmasından aldığı ümitler ile bölgede kurduğu okullarda Arnavut Hristiyanlarını Rumlaştırmaya çalışıyordu (Kırmızı, Avlonyalı, s.305).

Eğitim yoluyla bölgeye sızma çabasında olanlar sadece Yunanlılar değildi. İtalyanlar da Arnavutlar da okullar ve posta şubeleri açarak etkinliklerini artırmaya çalışıyorlardı. İtalyanların temel amacı Arnavutluk bölgesinde Avusturya nüfuzunu bertaraf etmektir. İtalya, güçlü bir imparatorluğun kendi toprakların kıyılarında yakın

sahillere inmesine kayıtsız kalmak istemiyordu. İtalyanların bu çalışmalarını karşısında Ferit Paşa okul yada misyon açma konularına kararlılıkla karşı koyuyordu. Yunanlıların politikalarına devam etmeleri bölgede sürekli Ferit Paşa'ya bilgiler getiriyor, Ferit Paşa da durumu sürekli padişaha aktarıyordu. 1908'e gelindiğinde Yunanlıların bölgede komiteyi ilhak etmek amacıyla bazı kimseleri ayaklandırıp gizlice Atina'ya gönderildiği belirtiliyordu. Yunanlıların bu politikayı terk etmeleri için Yunan hükümetine Hariciye Nezaretince herhangi bir uyarı henüz yapılmamıştı. Diğer yandan Yanya valisi Seyfullah Paşa anti-Yunan politikalar takip etmek zorundaydı. Çünkü daha önceki görevlerde olan valiler Yunanlık taraftarı olmakla suçlanıp görevden uzaklaştırılmışlardı. 1905'te Rum Ortodoks Kilisesi, ibadette kendi dillerine karşı çıktığı Ulahlardan ayrılmak istemişti. Burada önemli rol oynayan yine Ferit Paşa'ydı. Buradaki amacı, Ulahların kendilerini yakın hissettikleri Romanya ve Yunanistan'ın Balkanlarda ittifak kurmalarını engellemektir.

Reval Mülakatı: 1908 yılı Avrupa tarihi için kritik bir yıldır. Çünkü 1914'teki Dünya Savaşı'nda çarpışacak taraflar ilk defa burada karşı karşıya gelmiş bulunuyorlardı. Wode Dewood David'e göre, asıl savaşa 1906 yılında başlamıştı. David'e göre savaş öncesi Avrupasına damga vuracak olan üç dışişleri bakanının İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan'da iş başına geldiği bir yıldır. Bundan sonraki gelişmeler 1908 tarihini belirliyordu. Bilhassa 9-10 Haziran'da Rus ve İngiliz monarkları arasında gerçekleşen Reval Mülakatı, Osmanlı Devletini çok tedirgin eden konuydu. (Kırmızı, Avlonyalı, s.309). Reval Mülakatı başladığında Sultan Abdülhamid'i bir telaş sarmıştı. Sultan ilk olarak İngiliz sefir O'Conor ile görüşerek görüşmenin içeriğini öğrenmeye çalışmıştı. İngiliz sefir bu görüşmede Hindistan hududu ve İran konularının konuşulduğunu belirtmişti. Bununla yetinmeyen Sultan Abdülhamid Rus sefiriyle görüştüğünde müzakerelerde Çanakkale Boğazının da görüşüldüğünü öğrenmişti. Bu durum üzerine İngiliz sefir Rus sefirine Osmanlı Devleti bu durumu Almanlardan öğrenirse İttifak arayışlarına girişeceği bu durumda bir tehlike arz edeceğini bildiriyordu. Rus sefiri bu durumu hükümete bildiriyor, diğer yandan Sultan Abdülhamid ise Ferit Paşa ile yeni arayışlar içine giriyordu.

Dönemin gazetelerinden Töpliche Rundschau gazetesi, Almanların hazırlıklara başladığını yazarken, İngiliz Standard gazetesi durumun İran ve Afganistan ile sınırlı olmadığını yazıyordu. Times Gazetesi ise Rumeli eyaletlerine dikkat çekiyordu. Tüm bunlar yaşanırken İstanbul'da kırmızı alarm verilmiş, güvenlik önlemler en üst seviyeye çıkarılmıştı. Balkanlarda Osmanlı Devleti asayışı sağ-

lamak ile uğraşırken bir yandan da Reval Mülakatına dair arayışlarını sürdürüyordu. Reval Mülakatı, aynı zamanda "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" tabelası altında toplanan muhalif Jön Türklerin Osmanlı aleyhinde propaganda ve eylemlerde bulunmaları için bir koz olmuştur.

Reval Mülakatından sonra, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti tabelası adı altında toplanan Jön Türkler bu durumu fırsat bilerek yeni arayışlara girmişlerdir. Yaşanan olaylardan sonra İsmail Mahir Paşa başkanlığında bir heyet Jön Türkleri araştırmak üzere Selanik'e gönderildi. Selanik Müfettişi ile sorunlar yaşayan İsmail Paşa, Vükela Meclisine çağrıldığında Hilmi Paşa'yı Jön Türklerle ilişkilerin olduğunu belirtmişti. Bu duruma kızan Ferit Paşa, İsmail Paşa'ya geçmişinin pek de temiz olmadığını hatırlatarak, hükümetin böyle bir adamın sayıklamalarıyla karar vermeyeceğini belirtmiştir.

Ferit Paşa, İsmail Paşa'nın daha önce bazı suçlar işlediğini iki kere disiplin cezası alarak Londra'ya kaçtığı ifade edince, İsmail Paşa'da daha ileri giderek Ferit Paşa'nın damadı olan Halil Paşa'ya çamur atmış ve onu da padişaha ihanet etmek ile suçlamıştı. Toplantıdan sonra Ferit Paşa, müşiri padişaha en sert lisanı kullanarak şikâyet etmiş, böyleleri yüzünden kendisinin ve birçok devlet adamının böyle entrikalar sonucu kurban olarak seçildiğini açıklamıştı. Diğer yandan 3 Temmuz 1908 günü cemiyet adına Kolağası Resneli Niyazi Bey ve beraberindeki yüz altmış kişilik bir kuvvet isyan edip dağa çıkarak, saraya telgraf çekip, Kanun-i Esasi'nin iadesini, yani Meşrutiyet rejiminin yeniden kurulmasını istemişlerdi. Durum karşısında saraydan çıkan karar ile Prizren'de bulunan Ferik Şemsi Paşa'nın Manastır'a giderek isyan hareketini bastırması için emir verilmişti. Bu olaylar yaşanırken, Bulgar ve Yunan komiteleriyle uzlaşma arayışlarına giren asiler Manastır'da asker topluyorlardı. Ferit Paşa, 21 Temmuz günü İngiliz sefirine bir bilgi veriyordu. Padişah Manastır'daki 3.ordu subayından bir telgraf almıştı. Buna göre, isyancılar bir anayasa istiyorlar; aynı zamanda Padişahın şahsına olan sadakatlerini de temin ediyorlardı. Jön Türklerin Manastır'daki eylemleri, büyük devletlerin reformlarla ilgili Osmanlı hükümetine notalar vermesini engelliyordu. Bu durum bize Padişahın neden Meşrutiyeti ilan ettiğini ve olayları bastırılabilceği halde neden direnmediğinin açıkça göstermektedir.

Abdülhamid'in Balkanlarda İttifak Arayışı: Padişah Abdülhamid, tüm bu gelişmeler yaşanırken Paris sefiri Münir Paşa'yı Atina ve Belgrad'ı ziyaret etmekle görevlendirmişti. Bu gelişme aynı zamanda büyük devletlerin endişe duymasına neden olmuştu. Osmanlı Devleti, Makedonya'daki yeni reformların Bulgaristan'a ya-

rayacağını düşünerek Sırbistan ve Yunanistan ile bir ittifak kurmaya çalışıyordu. Yapılan ziyaretlerin ana konusu da Balkanlar'daki demiryollarının birleştirilmesiydi. Sultan Abdülhamid bu devletler ile ittifak yapabilmek için en başından beri Münir Paşa'yı görevlendirmişti. Yapılacak olan ittifak demiryolu hattının güvence altına alınması ve kararlaştırılmasıydı. Sırlar, kendi demiryolu hattının Osmanlı topraklarından Adriyatik'e, Yunanlılar ise Osmanlı demiryolunun Yenişehir üzerinden Yunan hattıyla birleştirilmesini istiyordu. Ferit Paşa ile Münir Paşa arasındaki münasebetler eskiden beri iyi değildi. Sadrazam Ferit Paşa fırsat buldukça Münir Paşa'yı padişaha şikâyet ediyordu. Mesela, 1905'te Avusturya ve İtalya Hariciye nazırlarının Arnavutluk konusunu konuşmaları sırasında Venedik'te buluşmalarını haber almış ve Münir Paşa'nın görev yerini terk etmesini padişaha hemen iletmişti. 1905'te Ferit Paşa, ona gelen bir tezkirede Rumeli'de bulunan bir diplomatın telaşını bildiriyordu. Osmanlı hükümeti mali durumun sıkıntılı olması nedeniyle demiryolu inşasının aksadığını belirtmiş ise de Münir Paşa özel bir memuriyetle Atina'ya gitmişti. Münir Paşa'nın Atina'daki görüşmesi bittikten sonra Sırbistan'a giderek Adriyatik hatlarının İškodra sahillerine ulaştırılması üzerine müzakerelerin başlayacağını Rumeli'de bulunan diplomat tezkiresinde bildiriyordu.

Meşrutiyetin İlanında Ferit Paşa'nın Rolü: Tüm bu olaylar yaşanırken aynı günlerde başkent İstanbul'a cephaneleriyle birlikte askerlerin ulaştığı haberleri geliyordu. Bu bilgiler arasında Selanik'e Anadolu'dan altı bine yakın asker silahlarıyla birlikte katıldıkları haberi de veriliyordu. 5 Temmuz Firzovik'te toplanan binlerce kişiden oluşan kalabalık köylere ve kasabalara adamlar göndererek halkı toplamak için halkı galeyana getiriyorlardı. Şemsi Paşa önderliğinde toplanan halk ordudaki asilere karşı harekete geçmek için Manastır'a gidince kalabalık başıboş kalmış, Jön Türkler de bu hazır kitleyi kendi emelleri doğrultusunda harekete geçirmişlerdi (Kırmızı, Avlonyalı, s. 320). Toplanan grubun Padişah ile bir sıkıntısı yoktu. Nasıl bir propaganda ile toplandıklarını bilmiyorlardı. Firzovik'te bütün ulema, eşraf ve rüesa ile birlikte toplananlar camide ikinci namazını kıldıktan sonra Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirmişlerdi. Firzovik'te Meşrutiyetin geri getirilmesi üzerine Padişaha telgraf çekilince Sadrazam Ferit Paşa bizzat kendisi Arnavutça bir cevap yazarak, oradaki meşrutiyetçilere çok iyi bir iş başardıklarını bildirmişti. Bu durumu Üsküp Mebusu Sait Efendi de onayladıktan sonra, Ferit Paşa'nın meşrutiyeti isteyenlere: "İyi iştir, Allah muvaffak etsin" dediğini bildirmektedir.

Sonuç olarak, Firzovik'te gelen telgraf, Ferit Paşa ile Sultan Abdülhamid arasındaki ilişkiler zor duruma sokmuştu. Ferit Paşa

karşı koyma taraftarı değildi ve padişaha isyancılarla uzlaşma yolunu tavsiye etmişti. Bazı iddialara göre ise Ferit Paşa, Padişaha isyanın önünü almanın tek yolunun Bulgaristan ile savaşa girmek olduğunu söylemişti. Arnavutların da isyana katılmasıyla ve İstanbul'da dolaşan söylentilerin Arnavutlar nedeniyle asiler ile işbirliği içinde olması gibi duyular Ferit Paşa'nın padişahın gözünden düşmesine neden olmuştu. Alman sefirinin anlattıklarına göre, Padişahın gözünden düşen Ferit Paşa Arnavutları koruyup teşvik edince bu durum onun Padişahın gözünden düşmesine neden olmuştu. İngiliz sefirine göre ise, Ferit Paşa'nın gözden düşmesinin sebebi Firzovik'te toplananların anayasanın tekrardan uygulanması talepleriydi.

Ferit Paşa Lozan'da

Galip Vardar "İttihat ve Terakki İçinde Dönerler" adı altında yayımlanan hatıralarında, Meşrutiyet yıllarına değinerek, Ferit Paşa'nın padişaha sadakatle bağlı olduğunu, memleket için elinden geldiğince çalıştığını, Konya Valiliği ve daha sonraki görevlerdeki çalışmaları ile birlikte halkın memnuniyetini dile getirmişti (Kırmızı, Avlonyalı, s.323). Nizancı Murad'a göre; Ferit Paşa ile Serasker Rıza Paşa'nın meşrutiyetin ilanında rolleri oldukça büyüktü. Ferit Paşa'nın oğlu Celaleddin Paşa'nın anlattıklarına göre, bu husumetin başlıca sebebi padişah ile sadrazam arasında toplantı sırasında geçen konuşmalarıdır. Celaleddin Paşa'nın anlattıklarına göre Ferit Paşa, (22 Temmuz 1908)'da istifasını vermişti. Ferroz Ahmed'e göre, Anadolu'dan gönderilen birliklerin Makedonya'daki Jön Türk subaylarının isyanını bastırmaları istenmesine rağmen reddetmeleri, padişahın da uzlaşma yolunu seçerek Ferit Paşa'yı kurban verdiği anlatılmaktadır. Abdülhak Hamid'e göre; Ferit Paşa'nın gözden düşmesinin sebebi öteden beri takip ettiği politikanın şöhret kazanmak arzusuna dönüşmesi, Avusturya politikasını ısrarla devam ettirmesi gibi etkenlerden kaynaklanmaktaydı. Tüm bu gelişmeler yaşanırken 25 Temmuz 1908'de İstanbul ve vilayetlerde Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe konulmasına dair gösteriler ve kutlamalar yapılmıştı.

Valiler ve Vilayetler: Ferit Paşa'nın devlet teşkilatında Dâhiliye Nezareti'ne bağlı görünen bazı vilayetlerin başında bulunan Valiler ile sorunları vardı. En önemli sorun Valilerin şikâyetlerinde gelen taşra ile ilgili olumsuz durumlardı. Valiler daha yüksek bir mertebeye ulaşmak için özellikle güvenlik konularında şikâyetlerini dile getiriyorlardı. Bu şikâyetler arasında Çemişgezek ve Bitlis'te bin kişilik Kürt çetelerinin köyleri bastığı bilgileri vardı. Ferit Paşa'dan sonra Konya'ya gelen Vali Mehmet Tevfik Bey, hatıralarında Konya'ya 1904 yılında gönderilen mali teftiş heyeti yüzünden Ferit Paşa'yı suçlamaktadır. Mehmet Tevfik Bey'e göre, Sadrazam görevden almak istediği valilerde kusur bulmak amacıyla padişahı ikna etmek istemiş, bu heyetleri hoşlanmadığı valilerin vilayetlerine gönderdiği anlatılmaktadır (Kırmızı, Avlonyalı, s.361).

Valiler heyetinin mali sorumluluklarının bulunmadığı, yalnızca mülki konularla ilgilendiği, sadrazam ile sürekli bir işbirliği içinde olduğu belirtiliyordu. Verilen bilgilere göre, Sadrazam sırf şahsi sebeplerden dolayı geçinemediği yerlere bu heyeti gönderiyor ve durum valilerin azledilmesine neden oluyordu. Sadrazam Ferit Paşa bu konuda ısrarcı olmuş, Konya Valisi Tevfik Bey ile Aydın Valisi Kamil Bey'i görevlerinden uzaklaştırmıştı. Ancak bu durumu Beyrut Valisi Halil Bey'e karşı kullanamamıştı. Sadrazam Ferit Paşa, Haydar Ağa'nın celb edilmesi için padişahın irade çık-

masını sağlamıştı. Beyrut Valisine gönderilen mektuba rağmen gerekenler yapılmamıştı. Bir ay geçmesine rağmen gerekli cevabı alamayan Ferit Paşa durumu tekrarlatarak Suriye vilayetinde bazı ahalinin Amerika ve diğer yabancı ülkelere firar ettiğini, gemilerle kaçılan yerin Beyrut Valisinin dâhilinde olduğunu belirtiyordu. Diğer yandan Haydar Ağa ve arkadaşlarının firar etmelerinde valiyi sorumlu tutuyordu. Buradan anlaşılıyor ki Ferit Paşa, genellikle Arap vilayetlerinde uygun görmediği valilerin azledilmesini sağlamaya çalışıyordu. Bundan başka bir örnekte Ferit Paşa'nın Bağdat Valilerine karşı padişaha sunduğu bilgilerdir. Ferit Paşa diğer vilayetlere uyguladığı yöntemi burada da uygulamıştır.

Ferit Paşa döneminde diğer önemli bir sorun, uzun zamandan beri mevzusu geçmeyen Şii meselesinin yeniden gündeme gelmesiydi. Bunun sebebi de, İran'daki meşrutiyet hareketi için Tahran'daki ulemanın etkisini arttırması ve Osmanlı birliklerinin İran'daki önemli bir bölgeyi işgal etmesiydi. Bunun üzerine Ferit Paşa, Anadolu'da yayılan Kızılbaşlık tehlikesi nedeniyle Osmanlı nüfusunun etkilenmemesi için bir dizi rapor hazırlatmıştı. Ferit Paşa, toplumsal sorunların çözülmesi için mekteplerin daha iyi bir seviyede eğitim vermelerine önem vermiş, sade gönüllü halkın bu tarz inançlardan etkilenmesini korumak amacıyla daha özenli bir şekilde aydınlanmalarını sağlamıştır. Ferit Paşa diğer vilayetlerde olduğu gibi Anadolu vilayetlerine de el atmıştı. Özellikle Sivas Valisi Reşit Akif Bey'in İstanbul'a gelmesi için ısrarcı olmuştu. Bu olanlara rağmen padişah bu söylentilere itibar etmeyerek valiyi oyalıyordu. Reşit Paşa saraya gönderdiği mektuplarda uzaktan yarıktan ilgisi olmayan övgülerle Ferit Paşa'dan bahsediyordu.

Suikast Planları: Ferit Paşa son yıllarında Kahire'ye gidince Celaleddin Efendi ile ahbablığı son derece artmıştı. İngiliz sefirinin 1914'te "Mısır'daki Türkler" adlı raporunda aktarılan bilgilerde İstanbul'un eski polis amiri Azmi Bey'in birkaç gizli ajanla birlikte bölgeye gelmesi oldukça tedirginlik yaratmıştı. İngiliz sefirine ajanlar tarafından verilen bilgilerde en çok tehlikede olan eski Sadrazam Ferit Paşa ile eski Şeyhülislam Celaleddin Efendi idi. Ferit Paşa Kahire'de iken çok sık bir şekilde İstanbul'a gitmek istediğini dile getiriyordu. İstanbul'a gitmek istemesinin sebebi ailesini görmek istemesiydi. Ferit Paşa her ne kadar kısa bir süreliğine ailesinin yanına gitmek istemiş ise de İttihatçıların intikam arayışlarından korkuyordu. İttihatçılar Ferit Paşa'yı affetmeyip onun İstanbul'a gelmemesi için her şeyi yapıyorlardı. Arnavutluk'ta da Avlonyalıların güç mücadelesinden tasfiye edilmesinden sonra adeta vatansız kalan Ferit Paşa, Osmanlı Devleti'nin Dünya Savaşı'na iştirak etmesinden sonra San Remo'da ölecektir. Ömrünü Osmanlı Devleti'ne hizmetle geçirmiş olan bir devlet adamının ölüm

haberi İstanbul'a Roma elçiliği tarafından duyuruluyordu (Kırmızı, Avlonyalı, s.444). Ferit Paşa, 21 Aralık 1914'te vefat etmişti. İtalyan hükümeti cenazenin Avlonya'ya nakledilmesi için gerekli onayı vermişti. Ancak o sıralarda Arnavutluk'ta gücü eline geçirmiş olan Esad Paşa cenazenin buraya gelmesine ve çocuklarının da gelmesini engellemiştir, Daha sonra zorlukla ikna edilen Esad Paşa cenaze için çocuklarının gelmesine sadece üç gün süre vermiştir.

Sonuç: İmparatorluğun farklı bölgelerinde görev yapan bir devlet adamı yaşadığı her kasabanın, şehrin, vilayetin ve memleketin bakışını edinerek mekânı hesaba katmak zorundadır. Bölgeyi düşünerek hesaba katarak ayakta tutabilmek amacıyla olmalıdır. Aynı zamanda oranın ruhuna ve dayattığı koşullara cevap olarak bir şeyler eylemek zorundadır. Avlonyalı Ferit Paşa, Sultan Abdülhamid'in otuz üç yıl süren padişahlığında ara vermeden en uzun süre sadrazamlık yapan devlet adamı olmayı başarmıştır. Jön Türk İhtilalinden önceki son sadrazam olan Ferit Paşa birçok alanda başarı sağlamasına rağmen yeteri kadar tanınmamıştır. Taşra idaresinde genç yaşlarda kendini ispat ettikten sonra rakiplerine rağmen sadrazamlık yapmayı başarmıştır. Memuriyet yıllarından sonra zamana bağlı olarak görevlerinde yükselen Ferit Paşa birçok kişi tarafından rakip olarak görülmüşse de, bilhassa görev yatığı yerlerde birçok yeniliğe imza atmayı başarmıştır. Özetleyecek olursak Tarihçinin bir görevi de Collingwood'un da dediği gibi, eylemlerini inceleyeceği kişilerin düşüncelerine odaklanmaktır. Tarihçi, bireyler ile ve onların düşünceleriyle ilgilendiği zaman zıtlıkların ötesine geçebilecektir. Böylece insan geçmişinde yaşananlar bütün çıplaklığıyla görüldüğünde daha da anlam ifade edecektir.

Kaynakça

KIRMIZI, Abdulhamit, Avlonyalı Ferit Paşa Bir Ömür Devlet, Klasik Yay, İstanbul 2014.

Makaledeki fotoğraflar için bkz.

https://www.academia.edu/8005011/Avlonyalı%C4%B1_Ferit_Pa%C5%9Fa_Bir_%C3%96m%C3%BCr_Devlet

Osmanlı devlet idaresinde Balkan kökenli, özellikle de Arnavut asıllı çok sayıda devlet adamı vardır. Devlet hayatında önemli sorumluluklar üstlenen yöneticilere baktığımız zaman Balkan vilayetlerinde doğmuş ve kısa zamanda kabiliyet ve çalışkanlığı ile dikkat çekerek devlet hayatında önemli görevler almış, daha da yükselerek sadrazamlığa kadar gelmiş pek çok devlet adamı vardır. Bu devlet adamları arasında Arnavut asıllı olanlar ayrıca dikkat çekmektedir. Sadrazamlar listesine bir göz attığımızda hemen şu isimler dikkatimizi çekmektedir:

1. Gedik Ahmet Paşa (1474-1482)
2. Davut Paşa (1482-87)

3. Dükakinoğlu Ahmet Paşa (1414-1515)
 4. Ayas Mehmet Paşa (1536-1539)
 5. Lütü Paşa (1539-1541)
 6. Kara Ahmet Paşa (1553-1556)
 7. Semiz Ahmet Paşa (1579-1580)
 8. Koca Sinan Paşa (1580 yılından başlayarak 1596 yılına kadar değişik tarihlerde tam 5 defa sadrazam olmuştur)
 9. Ferhat Paşa (1591-1592)
 10. Yemişçi Hasan Paşa (1601-1603)
 11. Nasub Paşa (1611-1614)
 12. Obrülü Hüseyin Paşa (1621-1622)
 13. Mere Hüseyin Paşa (1622-1623 iki defa sadrazam olmuştur.)
 14. Tabam Yassı Mehmet Paşa (1632-1637)
 15. Kemankeş Kara Mustafa Paşa (1638-54'e kadar iki defa)
 16. Sultanşade Semin Mehmet Paşa (1645-1646)
 17. Kara Murat Paşa (1649-1650)
 18. Tarbuncu Ahmet Paşa (1652-1653)
 19. Zurnazen Mustafa Paşa (1656-1657)
 20. Köprülü Mehmet Paşa (1656-1661)
 21. Köprülü Fazıl Ahmet Paşa (1661-1667)
 22. Köprülüşade Mustafa Paşa (1689-1691)
 23. Arabacı Ali Paşa (1691-1692)
 24. Amcaşade Hüseyin Paşa (1697-1702)
 25. Köprülüşade Numan Paşa (1710-1711)
 26. Hacı Halil Paşa (1716-1717)
 27. Hacı İvaz Mehmet Paşa (1739-1740)
 28. İvazşade Halil Paşa (1769-1770)
 29. Alemdar Mustafa Paşa (1808)
 30. Memiş Paşa (1808- 1809)
 31. Girütlü Mustafa Haili Paşa (1853-1857'ye kadar üç defa)
 32. AVLONYALI MEHMET FERİT PAŞA (1902-1908)
 33. Sait Halim Paşa (1913-1917)
 34. Ahmet İzzet Paşa (1918)
 35. Damat Ferit Paşa (1919-1920, 5 defa)
- (Bkz: <http://www.durmusyilmaz.com/icerikoku.asp?ids=234>).